

FOLKEFERIE

– ferieformer, ferieindhold og dannelsesidealer 1938-1988

Af Anja Warschawsky

I forbindelse med den nye ferielov i 1938 dannede arbejderbevægelsen ferieorganisationen Folkeferie. Folkeferies rolle var ikke kun at give arbejderne mulighed for at restituere sig fysisk og mentalt. Organisationen forsøgte også gennem ferieformer og ferieindhold at overføre mere grundlæggende værdier og mål til arbejderne.

Først under industrialiseringen blev livet ind delt i arbejde og ferie/fritid, og det var således en markant ændring af menneskets levevilkår og livsstil, men på trods heraf er det et relativt overset forskningsområde. I forhold til ferien mangler vi f.eks. viden om, hvorfor arbejderne holdt ferie, og hvad de lavede i ferien, men også hvordan arbejderbevægelsen historisk har forholdt sig til ferien. Denne artikel tager udgangspunkt i ét af disse områder ved at undersøge arbejderbevægelsens ferieorganisation Folkeferie.¹

De få undersøgelser, der hidtil er lavet om Folkeferie, har hovedsageligt beskæftiget sig med organisationen ud fra en kultur-arkitektonisk og ikke en arbejderhistorisk interesse.² Derfor har forskerne også kun sporadisk været opmærksomme på, at der har eksisteret nogle mere grundlæggende værdier og mål, som organisationen har forsøgt at overføre til arbejderne. Formålet er derfor via en undersøgelse af dette at bidrage til forståelsen af Folkeferies rolle som en af arbejderbevægelsens kulturelle organisationer.

I første del af undersøgelsen analyseres således hvilke dannelsesidealer Folkeferie gennem ferieformer og ferieindhold forsøgte at overføre til arbejderne, og i anden del diskuteres hvorfor dette dannelsesprojekt ændrede sig i perioden 1938-1988. Begrebet dannelse skal her forstås som en fælles fornemmelse for grundlæggende værdier og mål. Med ordet dannelsesprojekt relateres således hverken til uddannelse, Foucaults magtbegreb eller lignende, men til de dannelsesidealer Folkeferie havde, og hvordan de gennem ferieformer og ferieindhold forsøgte at overføre dem til arbejderne. Arbejdere skal i denne sammenhæng forstås bredt, altså som gruppen af faglærte, ufaglærte, funktionærer og tjenestemænd, og når denne brede definition anlægges, er det fordi Folkeferie i størstedelen af materialet refererede til deres målgruppe som bestående af disse faggrupper.

Materiale og afgrænsning

Undersøgelsen er baseret på kildemateriale fra Folkeferie, som kan fortælle noget om organisationens ferieformer, ferieindhold og dannelsesidealer. Den røde tråd i materialet er hæftet F.F. Nyt, der blev udgivet fra 1948-87.³ Til og med 1969 udkom hæftet fire-fem gange om året, og målgruppen var Folkeferies kunder, selvom der regelmæssigt udkom særnumre henvendt til andelshaverne, som hovedsageligt bestod af fagforbund. Hæfterne var reklameblade, men samtidig berettede Folkeferie også om nyheder og udviklinger inden for rejseverdenen. Fra 1970-87 udkom hæftet én gang om året, og var nu alene henvendt til andelshaverne, og heri blev det foregående års udvikling og feriearbejde beskrevet og kommenteret. Selvom F.F. Nyt således efter 1969 ikke var henvendt til arbejderne, så giver hæfterne alligevel et godt indblik i ferieformerne, og i de ferieaktiviteter, som organisationen selv arrangerede, når arbejderne var taget på ferie. Dette kan det officielle materiale kun i mindre omfang sige noget om, men omvendt kan man af det officielle materiale udlede, hvilke argumenter Folkeferie brugte for at sælge ferierne, og hvilket slags ferieindhold der blev lagt mest vægt på. For perioden 1939-48 benyttes desuden en større mængde reklamer, brochurer og artikler, og af mere gennemgående art sommerkataloger for årene 1939-45. For perioden efter 1948 benyttes der udover F.F. Nyt enkelte brochurer, kataloger, artikler og reklamer, og fra 1980'erne en række turguider. Kildematerialet afrundes med Folkeferies jubilæumsskrift fra 1988.

Undersøgelsen er kronologisk afgrænset til 1988, da en repræsentativ mængde kildemateriale fra tiden herefter først blev fundet på Småtrykssamlingen på Det Kongelige Bibliotek efter undersøgelsens afslutning, og en analyse af tiden efter 1988 må således afvente videre undersøgelse. Småtrykssamlingen rummer ligeledes en begrænset mængde reklamer og brochurer fra tiden før 1988, som således ikke er inddraget i analysen, men materialet er siden hen gennemset, og det ændrer ikke på undersøgelsens konklusioner.

Herudover er der dele af det bevarede materiale fra Folkeferie, som ikke benyttes. Det drejer sig om årsberetninger fra 1939-57, som hovedsageligt omhandler organisationens økonomiske udvikling. Herudover drejer det sig om nogle enkeltstående kilder, f.eks. forhandlinger mellem Folkeferie og fagforbund om dispositionsrettigheder til feriehuse og andre formelle dokumenter. Folkeferies økonomiske historie indeholder således problemstillinger, som kunne være relevante at få undersøgt, bl.a. på hvilken ideologisk baggrund Folkeferie har fået tildelt midler fra Arbejdsmarkedets Feriefond. Dette er ikke mindst interessant i lyset af Konkurrencerådets afgørelse fra 2002, der kendte de rente- og afdragsfrie lån konkurrenceforvridende, hvilket bl.a. i 2007 tvang Folkeferie til at frasælge nærværd halvdelen af organisationens feriehuse. Spørgsmålene omkring Folkeferies økonomiske aspekter må dog afvente yderligere undersøgelser.

Teoretisk analyseramme

For at sikre, at økonomiske årsagsforklaringer ikke kommer til at dominere analysen, bruges nogle af Pierre Bourdieus centrale begreber som strukturerende analyseramme. Undersøgelsen skal dog ikke opfattes som teoretisk styret, da Bourdieu alene skal bruges til at fastholde opmærksomheden på de forskellige faktorer, der har indflydelse på en organisations gøren og laden. Derfor vil de anvendte begreber også kun blive kortere beskrevet her, og Bourdieus betydning for undersøgelsens resultater vil blive behandlet sidst i artiklen.

Habitus er de varige, generaliserede dispositioner hvert individ (eller som i denne undersøgelse organisation) udvikler til at opfatte og forstå og dermed handle ud fra, og de bliver udviklet gennem især den tidlige socialisering. Karakteristisk for disse dispositioner er, at de godt nok er tilegnet, men at man glemmer eller fortrænger læringsprocessen, og at man derfor handler ud fra sine dispositioner uden at være bevidst om det.⁴ Feltbegrebet er et analytisk begreb, der beskriver de sociale arenaer, hvor individers handlinger ud-

spiller sig. Et felt kan afgrænses ved at påvise, at der inden for et specifikt og relativt uafhængigt område foregår nogle sociale kampe om indflydelse og kapital. Kapital forstås som samlingen af omsættelige ressourcer og magt, og Bourdieu udskiller tre overordnede kapitalformer: Økonomisk kapital refererer til penge eller materiel, og kulturel kapital refererer til viden, uddannelse og kompetencer. Social kapital refererer til det udbytte man får gennem familierelationer, netværker og forbindelser, og mulighederne for at udnytte, social kapital øges i takt med omfanget af økonomisk og kulturel kapital. Man kan således bruge Bourdieus kapitalformer til at positionere de forskellige individer i forhold til feltet og i forhold til andre felter, og dermed kortlægge hvem der har interesser i feltets handlinger, hvad de kæmper for og om hvilke kapitalformer.⁵

Ferielov og ferieorganisation

“Vi skulle jo nødig gennemføre en Ferielov, hvorefter Folk saa sagde: Men vi har jo ingen Steder at holde Ferie”. Disse kendte ord skal statsminister Thorvald Stauning have sagt på et møde omhandlende dannelsen af en ferieorganisation i forbindelse med vedtagelsen af den nye ferielov i 1938.⁶ Tidens ferielovgivning i både Norden og England skal især ses i lyset af Socialdemokratiets skifte fra et klasseparti til et folkeparti, hvilket bl.a. medførte, at den brede befolkning nu skulle have adgang til ferie og fritid, og at de gennem disse fritidsmuligheder skulle kunne deltage i statens demokratiserende velfærdsprojekt, hvor velfærden også kom til at handle om lige adgang til fysisk og sjælelig udvikling. Krops- og friluftskulturen, som startede hos borgerskabet men spredte sig til hele befolkningen, var også med til at fremme ferielovgivningen, for fritiden – ikke mindst i naturen – var ikke kun et spørgsmål om folkesundhed. Det blev lige så meget en måde, hvorpå hvert individ selvstændigt kunne udfolde og udvikle sig som ligeværdige samfundsborgere inden for fællesskabets rammer.⁷ Kravet om ferie havde

været der gennem både 1920'erne og 30'erne, og dele af arbejderklassen, hovedsageligt tjenestemænd og funktionærer, havde da også fået tilkæmpet sig et par dages ferie, men det skete oftest på egen regning. Loven i 1938 gav med enkelte undtagelser alle ansatte ret til to ugers betalt ferie, og i den forbindelse indkaldte Stauning de faglige organisationer til det førømtalte møde. Her nedsatte fagbevægelsen et ferieudvalg, som kom med forslag til opgaver for en kommende ferieorganisation. Inspirationen til oprettelsen af en ferieorganisation kom fra udlandet, især fra det svenske RESO og det engelske WTA, som begge var rejseorganisationer for arbejdere. Andelskapitalen på knap 400.000 kr. blev tegnet af DsF, og en journalist fra Social-Demokraten, Johannes Sperling, blev valgt til bestyrelsesformand og daglig leder af organisationen, der officielt blev stiftet 17. oktober 1938.⁸

Oprindeligt dannelsesprojekt

Ferieudvalget var kommet med mange forslag til aktiviteter, som lå til grund for Folkeferies arbejde i den første tid.⁹ Øverst på udvalgets liste stod tre forskellige ferieformer: Den første var organisering af billige ferier til standardpris ved faste kontrakter med hoteller og pensionater, og dette forslag var baseret på borgerskabets traditionelle ferieform. Den anden var organisering af billige ferier til standardpris for arbejdere i landbohjem, og omvendt, for landboere i byarbejderhjem, hvilket var en nyopfundne ferieform. Den tredje ferieform var fremskaffelsen af feriehjem og arbejderhoteller ved hhv. at samarbejde med arbejderbevægelsens eksisterende feriehjem, at leje højskoler mv., og at opføre egne feriehjem. Forslaget om opførelse af egne feriehjem var baseret på arbejderbevægelsens egen opfindelse, men det fremstod dog kun som et underpunkt i forhold til de andre ferieformer.¹⁰

Man kan sige, at valget af navnet 'Folkeferie' var med til at understrege arbejderbevægelsens kulturelle linie i 1930'erne.¹¹ Udviklingen havde gået fra, at arbejderbevægelse

sen ville skabe en selvstændig arbejderkultur, til at kultur var klasseneutral og for hele folket, hvilket især skal ses i lyset af Socialdemokratiets førnævnte udvikling. Gennem en kulturel højnelse af arbejderne skulle klasseforskelle nedbrydes, og dermed skulle der skabes et fælles og lige samfund.¹² Som et resultat af denne udvikling stod der om Folkeferie i Arbejderen i august 1938:

“Dansk Arbejderbevægelse har dermed faaet en ny Landsorganisation, hvis Opgaver ligger paa det kulturelle og sociale Omraade [...] der føjer sig ind som et Led i den samlede Arbejderbevægelse og bidrager sit til Virkeliggørelsen af det fælles Maal: Danmark for Folket!”¹³

Men herudover har tidens internationale antidemokratiske omvæltninger nok også spillet en vis rolle for Folkeferies ‘demokratiserende’ ferieformer. Allerede i 1927-38 havde AOF arrangeret kombinerede ferie- og studierejser for arbejdere med det formål at skabe international forståelse og samhørighed, hvilket skulle hjælpe med at bevare freden.¹⁴ Dette citat, ligeledes fra Arbejderen 1938, antyder, at sådanne tanker stadig gjorde sig gældende:

“En sådan Organisation skal ikke være et Forsøg paa at ensrette Fri- og Ferietiden og paa at holde Arbejderen under Opsyn ogsaa i Ferietiden, saaledes som dette er Tilfældet i Diktaturstaterne, men den skal skabe Betingelserne for, at Arbejderne til overkommelig Pris kan tilbringe Ferien i nye og frie Omgivelser og kan lære deres eget Land og eventuelt ogsaa andre Lande at kende og vende hjem med nye Indtryk og ny Arbejds-glæde.”¹⁵

Folkeferie 1939-1951

Fra og med påske 1939 tilbød Folkeferie en lang række forskellige ferieformer med forskelligt ferieindhold, og her skal de førnævnte tre vigtigste ferieformer behandles.

Uanset transportmetode, om det nu var tog, bus, bil, cykel eller skib, sigtede en stor del af

rejserne på længere eller kortere hotel- og pensionsophold i Danmark, enten via Folkeferies faste kontrakter med feriestederne, eller på Folkeferies egne steder, der langsomt skød op rundt omkring i landet. Fokuset på den kulturelle ferie i den nære natur var et gennemgående tema for denne ferieform. Ikke mindst under krigen, hvor Folkeferie ufrivilligt måtte stoppe udlandsrejserne, blev det endnu vigtigere, at de hjemlige ophold foregik i naturskønne omgivelser og havde et kulturelt og afvekslende indhold, hvilket dette uddrag af programmet til en selskabsrejse til “sydhavsøerne” i 1941 illustrerer:

“1. Dag [...] Frokosten indtages i en af Byens [Nykøbing Falsters] kendte Restauranter, om Eftermiddagen besøges ‘Czarens Hus’ og den berømte Franciskanerkirke, Udflugt gøres [...] til Marielyst Østersøbåd med den milevide Sandstrand [...] 2.-6. Dag tilbringes i det engelskprægede ‘Cottage’, 1. Kl. Pensionat med særpræget Hygge, i Danmarks sydligste Købstad med den skønne Natur. Von Eggers leder daglige Smaature til Roden Skov, Kettinge Kirke, Freilev med de store Frugtplantager, det middelalderlige Aalholm Slot, Skansen m.m.”¹⁶

Det var således vigtigt for Folkeferie, at arbejderne gennem et varieret og aktivt ferieindhold fik koblet af fra arbejdet, men især at de fik udvidet deres kulturelle horisont gennem kendskab til Danmarks egne og dets historie. Typiske ferieaktiviteter, der blev arrangeret (eller opfordret til på individuelt tilrettelagte rejser), var besøg på slotte og andre historiske steder og bygninger. Det var foredrag og virksomhedsbesøg, badestrande og museer, dans og underholdning, natur- og byvandring,¹⁷ og det i sådan grad, at Folkeferie nogle gange fandt det nødvendigt at skrive, at der også blev tid til afslapning.¹⁸ Da det var vigtigt, at ferien var med til at højne arbejderne socialt, var det derfor også vigtigt, at de blev indkvarteret på ordentlige hoteller og pensioner, til priser, der var lavere, end hvad andre steder med samme standard kunne tilbyde.¹⁹ Efter krigen var der stort set ikke reklamer at finde

Dansk Folkeferie åbnede i påsken 1939 for salg af ferier til ind – og udland. På billedet ses den første kunde i Dansk Folkeferies bureau. (Foto: Arbejdermuseet og ABA)

for andre indenlandske hotel- og pensionsferier end dem, der foregik på Folkeferies egne hoteller, og disse blev nu primært fremstillet som gode steder for skoleklasser og udenlandske turister, og for at afholde kurser, møder, selskaber og familiefester.²⁰

Udlandsrejserne havde i høj grad samme indhold og sigte som indlandsrejserne, og inkluderede desuden aktiviteter såsom sprognundervisning, besøg blandt lokalbefolkningen, og i teatre, operaer og forlystelsesparker, men herudover var den mellemfolkelige forståelse som et middel til at opnå fred en sideløbende målsætning.²¹ Denne holdning blev udtrykt eksplicit i et reklamekatalog fra under krigen, hvor Folkeferie drømte om den tid, hvor man igen kunne tilbyde udlandsrejser:

“... vi har vel ogsaa Lov at være saa store Optimister, at vi tror paa, at det, at vi lærerer hinanden bedre at kende og kommer hinanden nærmere ind paa Livet, kan hjælpe med til at vore Børn og Børnebørn ikke kommer til at opleve det samme Ragnarok som vor Generation har maattet prøve ikke mindre end to Gange med kun 25 Aars Mellemlum.”²²

Landboferie var ligeledes en vigtig ferieform, som blev tilbudt fra sommeren 1940 og 10 år frem. Folkeferie formidlede kontakter mellem byboere og landboere, således at byboerne for meget billige penge kunne komme på landet og bo i ferien. Arbejderdigteren Oskar Hansen var forfatter til en af reklameartiklerne, som skildrede ferielivet på landet:

“Og saa dette at tale med andre Mennesker end de vanlige og daglige derhjemme. [...] Tanker udveksles. Meninger møder hinanden. Det, der maaske skilte, bliver mindre. [...] Og der kan vokse en Samhørighed op mellem dem, der arbejder i By og paa Land, en stilfærdig Forstaaelse af hinandens Problemer – af Glæderne og Kvalerne, af Sejrene og Skuffelserne.”²³

Landboferie blev ikke alene tilbudt pga. den billige pris, det frie og sunde landliv som modsætning til byens uro og problemer, og, under krigen, adgangen til mad uden om rationeringens kvaler, og drømmen om fred og bedre tider.²⁴ Som citatet illustrerer, var det overordnede dannelsesideal bag denne ferieform, at de danske land- og byboere gennem opholdet skulle opnå forståelse for og lære af hinanden, og dermed bidrage til udviklingen af et solidarisk og lige samfund.

Efterhånden fik Folkeferie bygget sine egne feriebyer, startende med Gilbjerg Strandhuse ved Gilleleje i 1941. Feriebyerne havde lidt forskellige opbygninger, men de var alle placeret på store naturarealer ud til kyster eller skove, da det ifølge Folkeferie var vigtigt at “udbygge den Del af sandt dansk Demokrati, der finder sit Udtryk i at give hele Folket Adgang til Sommerferie ved vort Lands kyster og Skove.”²⁵ Placeringerne i naturen var således ikke kun et spørgsmål om tidens behov for friluftsliv, men om opfyldelsen af en demokratisk rettighed.

Feriebyerne bestod af en større mængde bungalows, indrettet med sove- og opholdsrum, køkkenudstyr og al inventar i god kvalitet, beliggende nær købmand og fællesbygninger, og efter krigen moderniseredes med f.eks. fælles legerum og opholdssteder.²⁶ Samtidig med, at Folkeferie reklamerede mindre og mindre for hotel- og pensionsophold, skiftede hovedfokuset i reklamerne for feriebyerne fra de, stadigt, lave priser over til det ferieindhold, som feriebyerne kunne tilbyde: Udflugter til byer, virksomheder, strande, slotte, museer, teatre, naturskønne områder, kulturhistoriske steder og oldtidsminder – eller såmænd bare afslapning. I fællesrummene var der for

børnene leg, sangtimer og spil, og for de voksne radio, musik, og nogle gange dans og underholdning – men samtidig mulighed for at være alene med familien i husene; god service fra de ansatte – men intet “utidigt Posekikkeri”; restaurationsbesøg – eller madlavning på egen hånd.²⁷ Omkring midten af 1940’erne blev Middelfart ferieby f.eks. fremstillet således:

“... for en billig Penge kan man blive Borger i dette herlige Ferieland. [...] En ny Tur hver Dag under et 14 Dages ophold. [...] Der var noget symbolsk i, at den jævne Mand i Dag ferierer paa de Marker, som i sin Tid hørte under Herresædet Hindsgavl. Danmark for Folket!”²⁸

Herud fra kan man se, at idealet om det ‘genemdemokratiserede’ samfund af ligeværdige borgere med lige adgang til natur og kultur levede stærkt bag periodens feriebyer. Man kan sige, at feriebyerne nærmest repræsenterede små samfund i samfundet, der økonomisk gav arbejderne mulighed for frit at vælge det kulturelle og sociale livsindhold, de nu engang foretrak (og havde råd til), inden for de strukturerende rammer, som Folkeferie med denne ferieform havde udlagt.

Folkeferie 1952-1969

Fra 1950’erne kom der gang i udlandsrejserne igen, og man kan tydeligt se, at Folkeferie gennem disse selskabsrejser stadig satsede på den kulturelle højnelse af arbejderne gennem et meget aktivt og varieret ferieindhold, for som Folkeferie skrev i forbindelse med en reklame for et udlandsophold i 1952, så var “forandring i omgivelser [...] et af de allervigtigste krav til en god ferie.”²⁹ Fokus lå på naturen, historien, kunsten og menneskene, ligesom det havde gjort på rejserne før krigen, selvom der også var en tendens til mere turistprægede aktiviteter, såsom ture til spillekasinoner, stormagasiner, eller tyske bryghuse, hvor “Øllet serveres i et mindstemål af en liter.”³⁰

Fra og med 1955 formidlede Folkeferie

kun udlandsophold til feriesteder, der ejedes af andre folkelige ferieorganisationer i Europa, som Folkeferie på forskellig vis samarbejdede med,³¹ og udlandsrejserne fik herefter ikke så megen omtale af Folkeferie, der i højere og højere grad fokuserede på feriebyerne. De fleste af Folkeferies hoteller blev desuden solgt fra i løbet af perioden,³² og i 1960'erne blev de få tilbageværende hoteller og pensioner på nær én omdannet til feriebyer.³³

Det var nemlig feriebyerne for børnefamilierne, der blev Folkeferies altdominerende ferieform, og flere nye feriebyer blev anlagt i 1960'erne, så man i slutningen af perioden var oppe på at have 10 feriebyer i landet. I 1952 stod der i F.F. Nyt, at ferien skulle give "afspænding og hvile", og i 1959, at "ved en god ferie forstås naturligtvis, at man har et hæderligt sted at bo og muligheder for at få noget ordentligt at spise samt adgang til skov, strand og i det hele taget opleve moder natur."³⁴ Ud fra organisationens officielle udtalelser om 'den gode ferie' kunne man godt antage, at Folkeferie havde sluppet det kulturelle dannelsesideal. Men hvis man ser på reklamerne for feriebyerne, er det tydeligt, at organisationens dannelsesidealer ikke havde ændret sig: Reklamerne tilbød ikke kun ovenstående ferieindhold. Der blev også i høj grad opfordret til en bred mangfoldighed af kulturelle aktiviteter via ture og udflugter til historiske steder og bygninger, museer, teatre, byer osv.³⁵

Samtidig blev der også lagt mere og mere vægt på ferie- og fælleshusenes stadigt stigende standard og de børnevenlige omgivelser: Det trygge familieliv blev centrum i reklamerne for disse ferieophold, og mulighederne for privatliv både på den afskærmede solterrace og blandt klitternes eller skovens hygge kroge blev ofte fremhævet.³⁶

Herudover var adgangen til naturen i endnu højere grad end tidligere blevet gjort til et spørgsmål om en demokratisk rettighed. Således søgte Folkeferie i perioden at udvide areaerne omkring eksisterende og nye feriebyer, flere feriebyer lå på fredede områder eller blev ligefrem bygget ind i offentlige rekreatiønsarealer,³⁷ og organisationen udtrykte ved et

par lejligheder utilfredshed med den private ejendomsrets hindring for lige adgang til naturen.³⁸

Folkeferie 1970-1988

Folkeferie formidlede fortsat udlandsophold på folkelige feriehjem rundt omkring i Europa,³⁹ men da disse ophold stort set ikke blev uddybet i kildematerialet, er det ikke muligt at sige noget om rejsernes indhold.

Det var desuden de hjemlige feriebyer, som i denne sidste periode var Folkeferies altdominerende ferietilbud. Der var stadig fokus på indkvarteringernes komfort og kvalitet, og i løbet af 1970'erne blev næsten alle de gamle feriebyer genopbygget fra grunden, så feriehusenes størrelser og standard blev moderne og tidssvarende,⁴⁰ og Folkeferie arbejdede fortsat på at udvide feriebyernes tilhørende naturarealer.⁴¹ Men samtidig begyndte Folkeferie langsomt at ændre fokus i omtalen af ferielivet: fra familiesamværet til samværet med hinanden gennem forskellige aktiviteter. Man begyndte i 1970 at arrangere enkelte fællesaktiviteter, såsom bålaftener, og at udbygge sportsarealerne.⁴² I løbet af 70'erne voksede feriebyernes fællesaktiviteter og -faciliteter med stor hastighed. Først blev der tilbudt morgengymnastik og arrangeret lege for børnene, og herefter anlagde en af feriebyerne en minizoo, og en anden arrangerede ugentlige balaftener,⁴³ og fra midten af 70'erne og frem blev de organiserede fællesaktiviteter omdrejningspunktet for omtalen af feriebyernes ferieindhold. Udbuddet var mangfoldigt og stigende og inkluderede bl.a. sport og turneringer, koncerter, kulturelle foredrag, festaftener, snobrødsbagning, sang- og filmaftener og folkedans, og der blev anlagt sportsfaciliteter og 'Folkehaver'.⁴⁴ Omkring 1980 blev aktivitetsprogrammerne igen udvidet, og nu blev der også indrettet mini-biblioteker, hobbyværksteder, udendørsanlæg, danse- og teaterpladser, og der blev arrangeret udstillinger, revyer, nat-ture, og 'fagenes fest'.⁴⁵

Samtidig med at fokus på feriebyens interne fællesskab voksede, blev der også i stigen-

*Familien holder ferie i en af Dansk Folkeferies hytter ved Nykøbing Falster.
(Foto: Arbejdermuseet og ABA, u.å)*

de grad lagt vægt på samværet med lokalbefolkningen, og mange af aktiviteterne i feriebyerne arrangerede Folkeferie i samarbejde med lokale foreninger og forretninger, og med deltagelse af lokalbefolkningen, og der blev i mindre grad også arrangeret besøg hos de lokale landmænd.⁴⁶

Da kildematerialet fra 1970'erne næsten

udelukkende består af uofficielt materiale, kan det ikke afgøres, hvorvidt Folkeferie ind mellem alle fællesaktiviteterne også opfordrede folk til tage på udflugter i området på egen hånd, ligesom de havde gjort i den foregående periode. Men der blev i al fald fra slutningen af 70'erne og frem arrangeret en række fællesture, som havde samme fokus på natur og

kultur, dvs. strand- og skovture, besøg på museer, teatre, og udstillinger, natur- og byvandring, og udflugter til historiske steder og andre seværdigheder.⁴⁷

I løbet af 1980'erne udgav Folkeferie også en række turguider, som gæsterne kunne benytte til at udforske lokalområderne, når de tog på udflugter på egen hånd i naturen eller i de omkringliggende byer. Gennem turforslagene beskrev hæfterne den lokale kultur- og naturhistorie og henviste desuden til litteratur, lokale museer og turistforeninger, men hæfterne fokuserede også på, hvordan mennesket var afhængigt af naturen, og hvordan de to ting gennem tiderne havde påvirket hinanden på godt og ondt.⁴⁸

Organisationen indtrådte desuden på chartermarkedet i 1979 med åbningen af dens første udenlandske ferieby på Malta, og denne ferieby blev opført efter samme principper som Folkeferies hjemlige feriebyer.⁴⁹ Kildematerialets omtale af feriebyen er herudover meget sparsomt, og det er derfor ikke muligt at sige noget videre om Folkeferies udenlandske feriebyer.⁵⁰

Paradoksalt nok ændrede Folkeferies dannelsesidealer sig ikke synderligt i perioden, trods de ret store ændringer i det ferieindhold, som Folkeferie tilbød og opfordrede til: Folk skulle stadig have ferie for at koble af fra arbejdet, der foregik i et stigende tempo. Men samtidig mente organisationen, at periodens ensformige produktionsprocesser gjorde, at man gennem ferien trængte til at prøve nye aktiviteter for derigennem at få inspiration til at fortsætte hverdagen,⁵¹ og at dette skulle foregå til priser, som enhver familie havde råd til.⁵² Men det var ikke alene et spørgsmål om et nyt livsindhold som modvægt til det monotone arbejdsliv. Folkeferie så aktivitetsprogrammerne som et led i en kulturpolitik, hvilket daværende leder af Folkeferie, Ivan Barington, forklarede i artiklen "Ferien må ikke blive spildtid" fra midten af 70'erne:

"Vi skal befordre menneskers samarbejde [...] også som et led i bestræbelserne for en kulturpolitik, der omfatter andet og mere end den såkald-

te 'finkultur' [...] I og for sig har vi jo et rigt kulturliv i Danmark i dag [...] Men læg mærke til, at vort klassedelte samfund i dag også er delt op i befolkningsgrupper, som fungerer isolerede [...] og tilsyneladende tænker ingen eller få på at sprænge rammerne og prøve at fungere i fællesskab [...] Vi må [...] nedbryde skellene [...] Det viser sig, at folk opdager, at de kommer hinanden ved – og *det* er kultur!"⁵³

Folkeferie dannelsesideal var således stadig at højne arbejderne kulturelt og socialt for derigennem at skabe et lige og klasseløst samfund, men deres *syn* på hvad kultur var, hvor det – også – kom fra, og dermed hvordan arbejderne skulle højnes kulturelt, havde ændret sig. Senere kaldte Folkeferie denne kultur, der opstod fra menneskers 'selvvalgte' fælles aktiviteter, for 'fri kultur'.⁵⁴

Samme idé lå også bag den stigende inddragelse af lokalbefolkningen i feriebyernes aktiviteter, for derved på alle niveauer af ferien at medvirke til at danne fællesskaber på tværs af samfundets rammer,⁵⁵ og besøgsordningerne hos landmændene skulle ligeledes "skabe en dialog land og by imellem",⁵⁶ meget i samme ånd som landboferierne i 1940'erne.

Naturen spillede også en stor rolle i Folkeferies dannelsesidealer, da de mente, at dét at opleve og færdes i naturen var et dybereliggende behov, som i industrisamfundet ikke længere blev forløst i hverdagen, og derfor på lige fod med de kulturelle aktiviteter (forstået i den brede betydning af ordet) burde indgå i den gode og rekreative ferie,⁵⁷ hvilket jo egentlig siden begyndelsen havde været Folkeferies holdning til naturen. Men samtidig mente de, at denne folkelige, demokratiske ret i højere og højere grad blev indskrænket af forening og privat ejendomsret, men også af hensynsløs masseturisme.⁵⁸ Det demokratiske dannelsesideal, der lå i "den almene befolknings behov og berettigede krav om at kunne udnytte de rekreative muligheder, der ligger i den danske natur",⁵⁹ forsøgte Folkeferie således at overføre til arbejderne; ikke kun via feriebyernes placeringer, og gennem de naturud-

flugter organisationen arrangerede eller opfordrede til, men også ved gennem turguiderne at give arbejderne en forståelse for naturen, og for, at mennesket på mange forskellige måder var afhængigt af naturen, og derfor blev nødt til at værne om den.

Ændringer i dannelsesprojektet

Folkeferies dannelsesprojekt ændrede sig således på to væsentlige punkter: Ferieformerne blev indsnævret, og ferieindholdet blev udvidet.

Feriebyerne som primær ferieform

Fra 1940'erne og frem blev det feriebyerne, som Folkeferie satsede mere og mere på. Efter eget samtidige udsagn skyldtes dette, at organisationen fra start af havde stirret sig blind på de gamle rejseformer, men at Folkeferie ret hurtigt fandt ud af, at en meget stor del af arbejderne, især børnefamilierne, ikke havde råd til hverken udlandsferier eller hotel- og pensionsophold. Folkeferie forklarede videre, at det i første omgang var arbejderne selv, der fremsatte ønsker om en billigere ferieform, nemlig et lille hus ved stranden med egen madlavning i uformelle omgivelser, da alternativet hertil for mange var ingen ferie overhovedet – og herud af var tanken om feriebyerne opstået.⁶⁰ Det skal jo ikke overses, at 'masseferien' før 1938 var et ukendt fænomen, og at en nystartet organisation næppe kunne have forudset eller endog forestillet sig, hvad arbejderne rent faktisk ønskede og havde råd til, nu de endeligt fik muligheden for ferie. Og hertil kom krigens udbrud, som forværrede arbejderne i forvejen ringe levevilkår.⁶¹ Herudover skal det nok heller ikke undervurderes, at Folkeferies prioriteringer i høj grad var styret af deres egen økonomiske situation. Derfor betød det utvivlsomt også meget for satsningen på feriebyerne, at Folkeferie ved opførelsen af feriebyer både før og efter krigen var dygtige til at få inddraget udefrakommende samarbejdspartnere. Organisationen samarbejdede bl.a. med kommuner om gode placeringer, med staten om opførelsen af hus-

ene via beskæftigelsesprojekter, og med fagforbund og virksomheder om økonomiske støtte til gengæld for dispositionsrettigheder over et antal feriehus.⁶²

Landboferie var ligeledes en populær ferieform i 40'erne, men den forsvandt i 1950. Det forklarede Folkeferie hovedsageligt med, at ferieformen havde skabt så mange kontakter mellem landboere og byboere, at opholdene derfor i stigende grad blev arrangeret uden Folkeferies indblanding, og dermed var der ingen grund til at fortsætte. Eftersom Folkeferie ikke finansierede denne ferieform – det gjorde Feriefonden og DsF – og kun fik et lille beløb pr. formidling,⁶³ har denne ferieform næppe betydet særlig meget for organisationen rent økonomisk.

Tyskerne havde under krigen ødelagt de fleste af feriebyerne, og Folkeferie var i efterkrigstiden blevet dybt forgældet pga. genopbyggelsen og en fejlslagen satsning på at bygge egne hoteller og pensioner. I 1951 blev organisationen dog reddet i 11. time af den borgerlige regering, som eftergav gælden og sikrede de socialt betonedede feriebyers fremtid via en driftsgaranti stillet af Feriefonden, DsF og DA. Betingelsen var, at hoteller og øvrig rejsebureauvirksomhed skulle drives på markedsvilkår,⁶⁴ hvilket i de følgende år som nævnt førte til en afvikling eller omdannelse af alle Folkeferies hoteller.

I 1955 indgik organisationen ligeledes en samarbejdsaftale med DSB, der bl.a. indebar, at DSB skulle overtage rejsebureau-delen af Folkeferie,⁶⁵ og således var der stort set kun feriebyerne tilbage, og så formidlingen af ferieophold på andre socialt betonedede feriesteder i Europa. Folkeferie argumenterede selv for, at aftalen med DSB skyldtes, at der på dette tidspunkt var så mange inden for den europæiske rejsebranche, der ligesom DSB kunne tilbyde den brede befolkning gode og forholdsvis billige selskabsrejser til ind- og udland, at Folkeferie hellere ville samarbejde end konkurrere. Men herudover måtte de også erkende, at det nok ville blive svært at tage kampen op, ikke kun med DSB, men også med de gamle rejsebureauer og alle de nye rejsearrangører.⁶⁶ Så-

ledes var Folkeferie altså også trængt af den store opgang, som rejsebranchen oplevede efter især 1953,⁶⁷ og denne udvikling har dermed medvirket til, at feriebyerne blev Folkeferies primære ferieform. I dén kontekst har det sikkert også givet mening at satse fuldt ud på en allerede populær ferieform, som ingen andre kunne tilbyde, til priser, som ingen andre kunne konkurrere med.

Selvom de økonomiske årsagsforklaringer således lader til at ligge bag satsningen på denne ferieform, skal man ikke overse, at Folkeferie havde nogle meget klare dannelsesidealer, som ikke mindst inden for feriebyernes grænser frit kunne udfolde sig, og at organisationen derfor formentlig sagtens kunne få denne 'tvungne' udvikling til at passe ind i deres forståelsesramme af, hvad de skulle beskæftige sig med.

Fra finkultur til 'fri kultur'

Der er ingen tvivl om, at ændringerne i Folkeferies ferieindhold hang sammen med de store og hastige forandringer, som landet fra slutningen af 1950'erne var præget af: Der blev fra politisk side satset stærkt på økonomisk vækst og øget velfærd gennem vækst i den offentlige sektor og en forbedring af produktionsapparatet. Stigningen i offentlige ansatte kom især fra tidligere landarbejdere og kvinder, og dette samtidig med, at antallet af selvstændige faldt stærkt. Beskæftigelsen steg, lønningerne steg, og privatforbruget øgedes kraftigt.⁶⁸ Disse ændringer medførte også store ændringer i arbejdernes bevidsthed, og arbejderklassen blev i løbet af 1960'erne en meget mere ideologisk og politisk ustabil og individualistisk gruppe, end den havde været i 50'erne. Det gik langsomt op for Socialdemokratiet og fagbevægelsen, at dets ensidige fokus på tryghed og velstand og samtidige mindre fokus på ideologi havde været med til at fremme denne udvikling, og at velfærdssamfundet ikke i sig selv havde ført til hverken større social eller kulturel lighed.⁶⁹ På trods af økonomiske krise i 70'erne gennemførte Socialdemokratiet derfor visse lighedsfremmende reformer, herunder satsede de også på en

folkelig og demokratisk kulturpolitik, ikke mindst på uddannelsesområdet.⁷⁰

Udviklingen inden for Folkeferies ferieindhold havde altså klare paralleller til udviklingen inden for arbejderbevægelsens politiske og faglige niveau. Folkeferies satsning på en ny kulturforståelse skal formentlig ligeledes ses som erkendelsen af, at kulturel højnelse ikke kom automatisk ved at give arbejderne komfortable ferieboliger i trygge omgivelser. Samtidig var arbejderne blevet stadigt mere individualistiske, og det var jo den stik modsatte udvikling arbejderbevægelsen, og herunder Folkeferie, havde ønsket. Måske kan man se det som symptomatisk for udviklingen, at organisationen i 1940'erne fandt det nødvendigt at fremme solidariteten mellem land- og byarbejdere, men først igen i 70'erne fik fokus på, at befolkningen faktisk ikke var så ensformig en gruppe, som man havde håbet på eller måske forventet, at velfærdssatsningen ville frembringe, og at der igen var brug for at styrke solidariteten, også blandt arbejderne. Ved at anlægge et nyt syn på hvad kultur var, og hvor det kom fra, kunne Folkeferie derfor igen tage fat på at højne arbejderne kulturelt og socialt, og samtidig derigennem fremme fællesskabsfølelsen med samme mål-sætning for øje, som de altid havde haft: At nedbryde klasseskel og skabe et solidarisk og lige samfund.

Kühl (1989) skriver mere specifikt om velfærdsudviklingen i forhold til fritidsanvendelse, at den stigende velfærd, der jo også havde betydet mere ferie og fritid, var svært at omsætte til en varieret livsstil, da det er en langsommelig proces at omstille sig kulturelt.⁷¹ Det Kühl vel egentlig gør opmærksom på, er habitus' betydning for menneskers levevis, hvilket Folkeferie, på et eller andet niveau, formentlig blev klar over, og derfor i 1970'erne og 80'erne forsøgte sig med nye veje til det klasseløse samfund.

Herudover skal man selvfølgelig også være forsigtig med ikke at anlægge et 'oppe fra og ned' perspektiv på Folkeferies udvikling, da aktiviteterne næppe alene skal ses som resultatet af en kulturpolitik: Nellesmann (1989)

mener, at mange mennesker i løbet af 1980'erne søgte en mere aktiv ferie, og at folk i turistbranchen siden 1970'erne havde forudset dette.⁷² Han uddyber desværre ikke nærmere, men at kravet om en aktiv ferie også i stigende grad kom fra befolkningen selv, gav Folkeferie ligeledes udtryk for gennem 80'erne.⁷³

Skyggebjerg (2002) beskæftiger sig med arbejderens fritids- og kulturvaner i 1900-tallet og skriver bl.a., at det ikke lykkedes arbejderbevægelsen at få arbejderne til at deltage i finkulturelle aktiviteter, og hun konkluderer, at "bestræbelsen på at påvirke arbejderne til at udføre bestemte aktiviteter i deres fritid er forsvundet fra arbejderbevægelsens agenda".⁷⁴ Men Skyggebjerg overser lidt, at arbejderbevægelsens kulturpolitik ikke blot handlede om at højne arbejderne kulturelt, fordi finkulturen ansås for normativt 'mere værd', men at det i sidste ende handlede om at højne dem kulturelt, for derigennem at fjerne klasseskellene og skabe et lige samfund. Som denne undersøgelse har vist, lå dette dannelsesideal fortsat bag i al fald én af arbejderbevægelsens kulturelle organisationer helt op til 1988: Folkeferie havde blot ændret syn på, hvad kultur var, og dermed hvilke ferieaktiviteter der skulle tilbydes i forsøget på at komme nærmere målsætningen om det solidariske, klasseløse samfund.

Fra naturoplevelser til naturbevarelse

Fokuset ikke kun på naturoplevelser men også naturforståelse og -bevarelse hang ligeledes sammen med samfundsudviklingen og de miljøproblemer, som især industrialiseringen i 1960'erne og 70'erne havde medført. Politisk og blandt befolkningen var der en stigende opmærksomhed på miljøproblemer både i naturen og på arbejdet, og især i 1980'erne skærpede Socialdemokratiet sin grønne profil.⁷⁵ For Folkeferie blev det ligeledes meget vigtigt at arbejde for at sikre de danske naturområder, også i forhold til lovgivning og offentligheden,⁷⁶ da de så naturen som en essentiel forudsætning for den gode, rekreative ferie, og arbejderne skulle derfor også lære at forstå og værne om naturen. Men det er for-

mentlig ikke den eneste forklaring på denne ændring.

Da fagbevægelsens i 70'erne mistede indflydelse pga. den førte indkomstpolitik, reagerede de ved at udvide deres arbejdsområder til også at gælde mere traditionelt politiske områder, heriblandt skatte- og boligpolitik, uddannelses- og kulturområdet, arbejdsmiljø mv.⁷⁷ Ligeså kan man anskue Folkeferies udvikling: Efter de borgerlige kom til magten i 1982, blev der i stigende grad overført penge og arbejderkraft fra det offentlige til det private,⁷⁸ og dette ramte også Folkeferies økonomi. Samtidig blussede en offentlig debat op om rimeligheden af den økonomiske støtte fra Feriefonden, hvilket yderligere pressede organisationen.⁷⁹ Man kan derfor tolke Folkeferies udvidede arbejdsområde som en reaktion på dette, for organisationen blandede sig ikke kun i miljøspørgsmålet, men fik også på forskellig vis knyttet kultur-, beskæftigelses- og uddannelsespolitik til feriearbejdet.⁸⁰ Som et godt eksempel herpå kan nævnes udarbejdelsen af lejrskolemateriale, der omhandlede dels arbejderbevægelsen og dels især natur, miljøproblemer og dårligt arbejdsmiljø.⁸¹ Den beskudte hensigt var, at feriebyernes skoleophold (der var i stærk vækst) kombineret med undervisningsmaterialet gerne skulle "medvirke til at industrien og landbruget finder nye produktionsmåder, så kommende generationer stadig kan glæde sig over naturen ved sø, skov og strand."⁸²

Sammenfatning og konklusion

Folkeferies oprindelige dannelsesidealer udsprang således af arbejderbevægelsens kulturpolitiske skifte i 1930'erne, og i perioden 1938 til 1988 forblev Folkeferies dannelsesidealer overordnet set de samme: Udover det helt basale forhold, at arbejderne gennem ferien skulle restituere sig fysisk og mentalt, så var det vigtigste element, at ferien bidrog til at højne arbejderne socialt og kulturelt for derigennem at skabe det klasseløse samfund. Naturen spillede også en vigtig rolle gennem hele perioden, da organisationen ikke kun så ad-

gangen til natur som en rekreativ, men også en demokratisk nødvendighed, der skulle være med til at brolægge vejen mod samfundsdrømmen. Under krigen og i årene umiddelbart før og efter fandt Folkeferie det ligeledes vigtigt, at udlandsrejserne var med til at fremme den mellemfolkelige forståelse, selvom det ikke ud fra kildematerialet kan afgøres, hvorvidt dette dannelsesideal forblev intakt i 1960'erne.

Disse dannelsesidealer skulle overføres til arbejderne via ferieformer og ferieindhold, og det var på dette niveau, at dannelsesprojektet ændrede sig væsentlig: I organisationens første leveår kunne arbejderne vælge mellem mange forskellige ferieformer, men fælles for dem var, at de enten skulle skabe sammenhold inden for eller over landegrænserne, eller højne arbejderne kulturelt og socialt gennem gode, billige ophold i naturskønne områder med mulighed for frit at tage del i samfundets mange kulturelle tilbud. Det sidste var fortsat idéen bag feriebyerne, da de i 1950'erne blev Folkeferies primære ferieform, og fokuset på dette ferieindhold fortsatte i store træk uændret indtil 1970. Herefter blev omdrejningspunktet fællesaktiviteterne i feriebyerne. Dette afspejlede Folkeferies nye syn på kulturen som noget, der også opstod nedefra og indefra, når folk var sammen om at deltage i sunde aktiviteter, og dannelsesidealet om at højne arbejderne kulturelt og socialt eksisterede fortsat i bedste velgående. Herudover forsøgte Folkeferie også gennem 1980'erne at lære arbejderne ikke blot at være i naturen, men også at værne om den.

Satsningen på feriebyerne som primær ferieform skal formentlig ses som en kombination af en lang række årsager: Folkeferies fejlagtige satsning på dyre hotel- og pensionsophold, krigens ødelæggelser som gældsatte organisationen med en efterfølgende sanering til følge, der alene gav støtte til det fremtidige arbejde med de sociale feriesteder, den stigende konkurrence på rejsemarkedet i 1950'erne, det gunstige samarbejde med offentlige myndigheder, fagforeninger og virksomheder omkring anlæggelsen af feriebyerne, og endelig, at Folkeferies dannelsesidealer næppe kunne

finde bedre afsæt end i den ferieform, som Folkeferie selv havde opfundet.

Ændringerne i ferieindholdet var tæt forbundet med den overordnede samfundsudvikling. Folkeferies nye fokus på naturbevarelse kan ses dels på baggrund af tidens voksende miljøproblemer, og dels som et led i en større udvidelse af organisationens arbejdsområder som resultat af 1980'ernes økonomiske og offentlige pres på Folkeferies arbejde. Men i løbet af 1960'erne var det desuden langsomt gået op for arbejderbevægelsen, at fokus på tryk og velstand ikke i sig selv medførte større social eller kulturel lighed. Folkeferie havde derfor ændret syn på, hvad kultur var, hvor det kom fra, og dermed hvordan arbejderne gennem ferieindholdet skulle højnes socialt og kulturelt med henblik på at nedbryde klasseskellene og skabe det solidariske, lige og klasseløse samfund.

Folkeferie kæmpede jo først og fremmest for at maksimere arbejderne kulturelle kapital, men undersøgelsen viste, at organisationen som en del af denne kamp også måtte kæmpe om økonomisk og social kapital på to interdependente niveauer: På det ene niveau i forhold til at maksimere dens økonomiske kapital (økonomisk overlevelse var naturligvis den første forudsætning for at kunne udføre dannelsesprojektet), og i forhold til at maksimere dens sociale kapital (via samarbejdet med stat, fagforeninger, arbejdsgivere og feriebyernes lokalområder). Denne maksimering af egenkapital var nødvendig for på det andet niveau at kunne maksimere arbejderne økonomiske kapital (ved at kunne tilbyde dem billige ferier), og arbejderne sociale kapital (ved at styrke solidariteten gennem samvær og fælles aktiviteter). Samtidig viste habitusbegrebet sig brugbart i forhold til at forklare organisationens handlingsmønster: Folkeferie fastholdte de oprindelige dannelsesidealer på trods af, at samfundet og arbejderklassen ændrede sig meget, og resultaterne af bestræbelserne udeblev. I stedet for at ændre dannelsesidealer omformede Folkeferie dens idéer, så de passede ind i organisationens forståelse af verdenen ud fra dens habitus.

Det ville være oplagt at få undersøgt, hvorvidt Folkeferies ferier så også adskilte sig fra resten af den rejsebranche, som konkurrerede med Folkeferie om den samme målgruppe. Både i forhold til de kommercielle rejsebureauer, hvor man umiddelbart vil kunne forvente at finde en forskel i organisationernes målsætninger. Men også i forhold til beslægtede organisationer, såsom Dansk Camping Union, der i modsætning til Folkeferie ikke blev oprettet af arbejderbevægelsen men af arbejderne selv, og spørgsmålet er så, om det har haft nogen betydning for det dannelsesprojekt, der har eller ikke har eksisteret hos Dansk Camping Union.

Noter

1. Artiklen sammenfatter de væsentligste elementer af hovedfagsopgaven "Folkeferie 1938-1988", afleveret maj 2007 på Historisk Afdeling, Aarhus Universitet. Opgaven kan lånes gennem forfatteren.
2. Se Dahlkild 1988 og Dirckinck-Holmfeld 1986.
3. De fleste ældre hæfter har ikke sidetal, men efter som de sjældent er mere end fire sider lange skulle det ikke være noget problem at finde frem til henvisningen (eksempelvis F.F. Nyt nr. 1, 1948 angives *F.F. Nyt* 1/1948).
4. Wilken 2006, s. 42-45. Lisanne Wilkens tolkning af Bourdieus begreber vil blive anvendt, da det grundet sigtet med brugen af Bourdieu ikke er nødvendigt at gå til originalværkerne.
5. *Ibid.*, s. 46-49, 54, 66-67
6. Knudsen m.fl. 1991, s. 191 (citater); Dahlkild 1988, s. 7
7. Kayser Nielsen 2005, s. 33-34; Christensen m.fl. 2007, s. 163
8. Knudsen m.fl. 1991, s. 190-191; Dahlkild 1988, s. 5-7, 9
9. Om disse forskellige aktiviteter, se Dahlkild 1988
10. Dahlkild 1988, s. 7-9
11. Organisationen har gennem tiden heddet lidt forskelligt: Først Folke-ferie, så Dansk Folke-ferie, og i dag hedder den FolkeFerie.dk. I artiklen kaldes den konsekvent Folkeferie, på nær i litteratur- og kildeangivelser, hvor de tidsmæssigt korrekte navne vil blive anvendt.
12. Knudsen m.fl. 1991, s. 184, 191; Andersen 1997, s. 38
13. *Arbejderen* 1938, s. 34
14. Dahlkild 1988, s. 6
15. *Arbejderen* 1938, s. 33
16. *Folke-Ferie sommer* 1941, s. 8
17. *Folke-Ferie sommer* 1939, s. 16; 1940, s. 6, 12, 16; *Strandhotellet Æblely; Folke-Ferie sommer* 1941, s. 6, 8; 1942, s. 16, 18, 22, 30; 1943, s. 16, 32; 1944, s. 19
18. *Folke-Ferie sommer* 1940, s. 6, 20
19. *Der var saa dejligt ude paa Landet*, s. 13
20. *Hotel Folke-ferie; Demokraten* 19.9.1947; *Turist-Hotel Aalborg; F.F. Nyt* 4/1948; 8/1949
21. *Frankrig* 1939; *Italien* 1939; *Jugoslavien; Wien-Budapest; Schweiz; Holland; Folke-Ferie sommer* 1939, s. 7; 1940, s. 16-20, 22-24; *Der var saa dejligt ude paa Landet*, s. 17-19; *F.F. Nyt* 4/1948; 5/1949; 8/1949; 11/1950; 12/1951. Reklamerne for udlandsrejser i F. F. Nyt 1948-1951 var dog generelt ret kortfattede, og det gør det svært at afgøre, om udlandsrejserne i denne periode fortsatte med helt samme kulturelle indhold.
22. *Der var saa dejligt ude paa Landet*, s. 17-19
23. *En Billedbog om Ferie paa det danske Bondeland*, s. 2, 4
24. *En Billedbog om Ferie paa det danske Bondeland*, s. 2, 3-4; *Der var saa dejligt ude paa Landet*, s. 3-11; *Billeder fra landlivet*
25. *Ferie, Ferieløn, Feriesteder* 1944, s. 1
26. *Folke-Ferie sommer* 1942, s. 4-6, 8; *F.F. Nyt* 2/1948; *Ferie for hele familien*
27. *Folke-Ferie sommer* 1942, s. 4-14; 1943, s. 2-10; *Demokraten* (citater); *Der var saa dejligt ude paa Landet*, s. 27-32; *Folke-Ferie sommer* 1944, s. 16-17; 1945, s. 8; *F.F. Nyt* 2/1948; 11/1950; 12a/1951; *Ferie for hele familien*
28. *Der var saa dejligt ude paa Landet*, s. 27, 29-31
29. *F.F. Nyt* 13/1952
30. *F.F. Nyt* 13/1952; *God Rejse* 1953, s. 3-12 (citater s. 8); *F.F. Nyt* 17/1954
31. *F.F. Nyt* 20/1954;
32. *F.F. Nyt* 16a/1953; 67/1965; 74/1966
33. *F.F. Nyt* 66/1965; 85/1969; 86/1969
34. *F.F. Nyt* 14/1952; 32/1959
35. *F.F. Nyt* f.eks. 14/1952; 16/1953; 32/1959; 38/1960; 47/1962; 63/1964; 68/1965; 75/1966; 83/1968
36. *F.F. Nyt* f.eks. 32/1959; 41/1961; 47/1962; 57/1963; 60/1964; 64/1964; 83/1968; 85/1969
37. *F.F. Nyt* 44/1961; 56/1963; 67/1965; 72/1966; 75/1966; 81/1968, s. 5; 84/1968
38. *F.F. Nyt* 67/1965; 83/1968
39. Se f.eks. *Prisliste* 1973
40. *F.F. Nyt* 88/1971, s. 1; 94/1977, s. 1; 94a/1978, s. 1, 3
41. *F.F. Nyt* 91/1974, s. 2; 94a/1978, s. 1
42. *F.F. Nyt* 87/1970, s. 4; 88/1971, s. 3-5;

43. *F.F. Nyt* 88/1971, s. 3-5; 90/1973, s. 4; 91/1974, s. 2-5
44. *F.F. Nyt* f.eks. 92/1975, s. 1; 93/1976, s. 2-5, 94/1977, s. 4-5, 94a/1978, s. 3-5, 95/1979, s. 3
45. *F.F. Nyt* f.eks. 96/1980, s. 3; 97/1981, s. 4-6; 99/1983, s. 2; 100/1984, s. 4, 6; 101/1985, s. 3-4; 102/1986, s. 4; 103/1987, s. 6
46. *F.F. Nyt* f.eks. 94a/1978, s. 5, 6; 96/1980, s. 1, 2, 5; 97/1981, s. 6; 98/1982, s. 1; 99/1983, s. 1-4; 100/1984, s. 4, 6; 101/1985, s. 4-5; 102/1986, s. 4, 6; 103/1987, s. 3-7
47. *F.F. Nyt* f.eks. 94/1977, s. 5; 95/1979, s. 2, 3; 100/1984, s. 5-6; 101/1985, s. 3-4; 102/1986, s. 4; 103/1987, s. 4-5
48. Se f.eks. Zinn Kidde 1981; Lundwall 1983; Bach Rasmussen 1985
49. *F.F. Nyt* 92/1975, s. 2; *Fra feriehjem til tropescener* 1988, s. 6
50. I materialet fra Småtrykssamlingen findes dog en mindre mængde brochurer fra de udenlandske feriebyer, som – hvis analyseret – formentlig ville kunne kaste lidt lys på dette område af Folkeferies aktiviteter.
51. *F.F. Nyt* 93/1976, s. 1; *Ferien må ikke blive spildtid*; 102/86, s. 1; 103/1987, s. 1
52. *F.F. Nyt* 94/1977, s. 2; 97/1981, s. 3
53. *Ferien må ikke blive spildtid*; Se også f.eks. *F.F. Nyt* 94/1977, s. 2
54. *F.F. Nyt* 97/1981, s. 3
55. *F.F. Nyt* 94a/1978, s. 5; 96/1980, s. 1; 99/1983, s. 1
56. *F.F. Nyt* 99/1983, s. 1
57. *F.F. Nyt* 90/1973, s. 1; *Ferien må ikke blive spildtid*; *F.F. Nyt* 94a/1978, s. 1; Bach Rasmussen 1985, s. 2; *F.F. Nyt* 103/1987, s. 1
58. *F.F. Nyt* 91/1974, s. 2; 94a/1978, s. 1; 97/1981, s. 3; 102/86, s. 2; 103/1987, s. 1; Se forordet til turguiderne, f.eks. Lundwall 1983
59. *F.F. Nyt* 90/1973, s. 2
60. *Vort Virke* oktober 1942, s. 147-149
61. Knudsen m.fl. 1991, s. 210
62. *F.F. Nyt* f.eks. 13/1952; 25/1958, s. 4; 56/1963, s. 2-4; 94/1978, s. 1; 100/1984, s. 1-2; 103/1987, s. 5
63. *F.F. Nyt* 11særnummer/1950
64. *F.F. Nyt* 16a/1953
65. *F.F. Nyt* 18/1954
66. *Ibid.*
67. Nellemann 1989, s. 201
68. Knudsen m.fl. 1991, s. 274-277, 279, 297-298
69. *Ibid.*, s. 293-294, 303, 328
70. *Ibid.*, s. 318, 326
71. Kühn 1989, s. 420-421
72. Nellemann 1989, s. 221-222
73. F.eks. Lundwall 1983, forordet; *F.F. Nyt* 100/1984, s. 1; 101/1985, s. 1
74. Skyggebjerg 2002, s. 79
75. Knudsen m.fl. 1991, s. 325, 344
76. *F.F. Nyt* 90/1973, s. 2; 91/1974, s. 2
77. Knudsen m.fl. 1991, s. 333
78. *Ibid.*, s. 342
79. *F.F. Nyt* 99/1983, s. 1; 101/1985, s. 2; 102/1986, s. 2; 103/1987, s. 2
80. Se f.eks. *F.F. Nyt* 99/1983, s. 1, 4; 100/1984, s. 1-2; 101/1985, s. 1, 5; Herudover se også Fritid, landskab, lokalsamfund 1983
81. Der findes mange udgivelser, se f.eks. *Natur- og miljøopgaver 1977*; Munksgaard og Olsen 1984; Petersen 1985
82. *F.F. Nyt* 103/1987, s. 1

Litteratur og kilder

- Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv: fork. ABA
- Erhvervsarkivet: fork. EA

- Andersen, Svend Aage (1997): *Arbejderkultur i velfærdssamfundet*. SFAHs skriftserie nr. 39
- *Arbejderen* (1938): nr. 3, årg. 35. LOs arkiv, kasse 454, ABA
- Bach Rasmussen, Johannes (1985): *Ture i Sæby og andre steder i Vendsyssel – fra Sæby feriecenter*, Dansk Folkeferies Forlag
- *Billeder fra landlivet*. Reklamebilleder. LOs arkiv, kasse 454, ABA (udateret – formentlig fra første halvdel af 1940'erne)
- Christensen, Lars K.; Kolstrup, Søren; Eklund Hansen, Anette (2007): *Arbejdernes historie i Danmark 1800-2000*. SFAHs skriftserie nr. 46
- Dahlkild, Nan (1988): "Ferie for folket. Omkring oprettelsen af Dansk Folke-Ferie". *Arbejderhistorie* nr. 31, s. 2-17
- *Demokraten*: "'Den hvide By' ved Middelfart kalder paa Aarhusianerne!". Avisartikel. LOs arkiv, kasse 454, ABA (udateret – formentlig fra 1943)
- *Demokraten* (19.9.1947): "Folke-Feries nye Hotel en gevinst for Turistlivet". Avisartikel. LOs arkiv, kasse 454, ABA
- *Der var saa dejligt ude paa Landet*. Reklamekatalog. LOs arkiv, kasse 454, ABA (udateret – fra mellem 1943-1945)
- Dirckinck-Holmfeld, Kim (1986): "Ferie for folket". *Arkitektur DK* årg. 30, nr. 1, s. 24-37
- *En Billedbog om Ferie paa det danske Bondeland*. Reklameartikel. LOs arkiv, kasse 454, ABA (udateret – fra 1942)
- *Ferie, Ferieløn, Feriesteder. En første Undersøgelse af nogle Ferieproblemer foretaget af Folke-Ferie og Arbejdernes Fællesorganisation i København* (1944)
- *Ferie for hele familien*. Reklamefolder. LOs arkiv,

kasse 454, ABA (udateret – formentlig fra begyndelsen af 1950'erne)

· *Ferien må ikke blive spildtid*. Artikel, ukendt medie. Dansk Folke-feries arkiv, EA (udateret – formentlig fra 1976)

· *F.F. Nyt* nr. 1 (1939) – nr. 89 (1972). Udgivet af Dansk Folke-Ferie, København

· *F.F. Nyt* nr. 90 (1973) – 95 (1979). Udgivet af Dansk Folke-Ferie, København. Dansk Folke-feries arkiv, EA

· *F.F. Nyt* nr. 96 (1980) – nr. 103 (1987). Udgivet af Dansk Folke-Ferie, København. LOs arkiv, kasse 2971, ABA

· *Folke-Ferie sommer* (1939 – 1944). Katalog. Dansk Folke-feries arkiv, EA

· *Folke-Ferie sommer* (1945). Katalog. LOs arkiv, kasse 454, ABA

· *Fra feriehjem til tropecenter*. *Dansk Folke-Ferie gennem 50 år* (1988). Udgivet af Dansk Folke-Ferie

· *Frankrig* (1939). Rejseprogram. LOs arkiv, kasse 454, ABA

· *Fritid, landskab, lokalsamfund* (1983): Udarbejdet af Projektgruppen Dansk Folke-Ferie, Dansk Folke-feries forlag, nr. 1-5

· *God Rejse* (1953). Rejseprogram. LOs arkiv, kasse 454, ABA

· *Holland*. Rejseprogram. LOs arkiv, kasse 454, ABA (udateret – fra 1939)

· *Hotel Folke-ferie*. Reklamebrochure. LOs arkiv, kasse 454, ABA (udateret – fra mellem 1945-1948)

· *Jugoslavien*. Rejseprogram. LOs arkiv, kasse 454, ABA (udateret – fra 1939)

· Kayser Nielsen, Niels (2005): “Ud i naturen – bliv en nordisk medborger”. *Arbejderhistorie* nr. 2/3, s. 29-48

· Knudsen, Knud; Caspersen, Hanne; Oluf Nielsen, Vagn (1991): *Kampen for en bedre tilværelse. Arbejdernes historie i Danmark fra 1800-tallet til 1990*. SFAHs skriftserie nr. 26

· Kühl, P.H. (1989): “Tid til fritid”. *Dagligliv i Danmark i vor tid 2*, s. 403-421

· Lundwall, Niels (1983): *Ture på Fyn og de sydfynske øer – fra Dansk Folke-Feries feriecenter i Middelfart*. Dansk Folkeferies Forlag

· Munksgaard, Annegrete; Olsen, Ulrik (1984): *Brug og misbrug af naturen: et emnehæfte*. Dansk Folke-feries forlag

· *Natur- og miljøopgaver* (1977). Udarbejdet af Skoletjenesten, Zoologisk Museum og Dansk Folke-Ferie, Dansk Folke-feries forlag, bd. 1-2

· Nellemann, Georg (1989): “Ferie i det fremmede”. *Dagligliv i Danmark i vor tid 2*, s. 200-223

· Petersen, Knud (red.) (1985): *Arbejde og bevægelse. Om fællesskab og solidaritet: et emnehæfte*. Dansk Folke-feries forlag

· *Prisliste* (1973). Dansk Folke-feries arkiv, EA

· *Schweiz*. Rejseprogram. LOs arkiv, kasse 454, ABA (udateret – fra 1939)

· Skyggebjerg, Louise (2002): “Kultur og danske arbejderes fritid”. *Arbejderhistorie* nr. 4, s. 67-80

· *Strandhotellet Æblely*. Reklamebrochure. LOs arkiv, kasse 454, ABA (udateret – fra 1940)

· *Turist-Hotel Aalborg*. LOs arkiv, kasse 454, ABA (udateret – fra mellem 1945-1948)

· *Vedtægter* (31.3.1979). Dansk Folke-feries arkiv, EA

· *Vort Virke* (oktober 1942): nr. 10, årg. 4. “Ferie Lov, Ferie, Ferieby”. Tidsskriftartikel. LOs arkiv, kasse 454, ABA

· *Wien-Budapest*. Rejseprogram. LOs arkiv, kasse 454, ABA (udateret – fra 1939)

· Wilken, Lisanne (2006): *Pierre Bourdieu*. Roskilde Universitetsforlag

· Zinn Kidde, Kirsten (1981): *Ture i Vendsyssel og Hanherred fra Dansk Folke-Feries feriecenter i Rødhuse Klit samt lidt om landsdelens landskabs- og kulturhistorie*. Dansk Folkeferies Forlag

Abstract

Anja Warschawsky: The Danish People's Holiday Association – forms and content of holidays and ideals of culture 1938-1988. *Arbejderhistorie* 2/2008, p. 1-16.

During the 20th century the working class obtained leisure and holidays for the first time in history which forever changed people's way of life, and yet historians have only little knowledge of this topic. One virginal area of research concerns the role of The Danish People's Holiday Association. Which forms and content of holidays did this organization offer? Which ideals of culture were these holidays intended to transfer to the working class? How did this project of transfer change from 1938 to 1988? And why did it change? Through these questions it is intended to contribute to a broader understanding of how The Danish People's Holiday Association played a part as one of the cultural organizations of the Danish labour movement.

Anja Warschawsky, stud.mag.
Historisk Afdeling, Aarhus Universitet
Tlf. 25 88 21 02
warschawsky@gmail.com